

Anna Wajs

(Archiwum Państwowe w Warszawie)

ODBIORCY DOKUMENTÓW WPISANYCH DO METRYKI KORONNEJ W LATACH 1638–1641

Prezentowany tekst powstał w oparciu o doświadczenia zdobyte podczas prac nad rejestrowaniem tomów 183 i 186 Metryki Koronnej¹, zawierających wpisy z czasów kanclerstwa Piotra Gembickiego, biskupa przemyskiego, dziekana krakowskiego, generalnego prepozyta miechowskiego i płockiego. Tomy te wpisują się w jedną z dwóch zasadniczych grup ksiąg wpisów wyodrębnionych przez Irenę Sułkowską-Kurasiową oraz Marię Woźniakową, mianowicie stanowią wpisy dokumentów wystawionych z relacją kanclerza². Tom 183 jest księgą zawierającą 142 wpisy z 1638 r., a tom 186 zawiera 496 wpisów z okresu od 28 I 1639 r. do 11 XII 1641 r. (z przerwami). Łącznie zatem w obu księgach znajduje się 638 wpisów.

Tematykę funkcjonowania i rozwoju registratury centralnej od XVI do XVIII w. przedstawił Wojciech Krawczuk³, który oprócz identyfikacji pisarzy kancelarii koronnej oraz opisu zmian zachodzących w strukturze Metryki, dokonał też oceny poziomu rejestracji w Metryce. Wobec nierejestrowania w księgach Metryki przez cały czas ich prowadzenia kompletu dokumentów wystawianych w kancelarii oraz oczywistego faktu braku możliwości — z różnych przyczyn — zbadania, jaka część tych dokumentów w Metryce się znajduje, badacz zdecydował się podążać tropem tendencji i trendów zachodzących w praktykach rejestracyjnych⁴. W jego książce została też przyjęta umowna periodyzacja mająca na celu zilustrowanie zmian sposobu rejestracji w Metryce. Krawczuk dokonał analizy ilościowej trzech tematycznych grup dokumentów (nadania urzędów, dokumenty dla miast oraz nobilitacje) w każdym z sześciu przyjętych przez siebie

¹ Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), Metryka Koronna (dalej: MK), sygn. 183, 186.

² *Inwentarz Metryki Koronnej. Księgi wpisów i dekretów polskiej kancelarii królewskiej z lat 1447–1795*, oprac. I. Sułkowska-Kurasiowa, M. Woźniakowa, Warszawa 1975, s. 14.

³ W. Krawczuk, *Metrykanci koronni. Rozwój registratury centralnej od XVI do XVIII wieku*, Kraków 2002.

⁴ Tamże, s. 61 i nn.

okresów⁵, porównując dane z liczbą dokumentów o odpowiedniej tematyce, znanych z wybranych wydawnictw⁶. Ogólny wniosek płynący z tej analizy wskazuje na różny w poszczególnych okresach, malejący w porównaniu do XV w., zawsze jednak obserwowany, stopień niekompletności poszczególnych typów dokumentów. Warto przypomnieć, że zdaniem autorek *Inwentarza Metryki Koronnej*, w XV stuleciu około połowy dokumentów królewskich opuszczało kancelarię bez żadnego śladu pozostawionego w księgach Metryki⁷.

Omówienie zawartości tematycznej obu ksiąg Metryki, ze wskazaniem na odbiorców dokumentów, stanowi pewne uzupełnienie wyżej opisanych badań. Wpisy w obu księgach dotyczą przede wszystkim królewszczyzn, ich nadań i akceptacji obrotu nimi oraz nadań urzędów i różnych funkcji, zatem ich treść wynikała z kompetencji kancelarii królewskiej⁸.

W tomie 183 Metryki Koronnej występują ponadto, wyliczone w kolejności częstotliwości pojawiają się, oblaty różnych transakcji zawartych przed aktami grodzkimi czy miejskimi; potwierdzenia pełnomocnictw, inne nadania królewskie (nie związane z królewszczyznami) oraz potwierdzenia przez króla dawnych przywilejów. W tomie 186 są natomiast — poza główną grupą — także inne nadania (nie dotyczące królewszczyzn), oblaty i potwierdzenia rozmaitych transakcji, potwierdzenia dawnych przywilejów, głównie królewskich. Łącznie w obu księgach około 2/3 wszystkich wpisów dotyczy właśnie królewszczyzn, ich nadań oraz potwierdzeń obrotu nimi; 16% to nadania urzędów i funkcji, szczególnie serwitora królewskiego, ale też włączenie do grona królewskich dworzan, sekretarzy czy złotników⁹. W 1640 r. król powierzył „czcigodnemu” Wawrzyńcowi Tucci funkcję depozytariusza dochodów królewskich z Królestwa Neapolu i zobowiązał go do przekazywania tych dochodów w monecie używanej w Królestwie Polskim, a zarazem mianował go swym serwitem¹⁰. Z kolei w 1638 r. Andrzej Bujalski, sekretarz królewski¹¹, złożył przysięgę pisarza Metryki Koronnej ślubując rzetelnie i wiernie wypełniać swoje obowiązki¹². Wreszcie w grudniu 1639 r.

⁵ Tamże, s. 63. I: 1447–1506 (wyznaczony datą zachowania ksiąg pierwszy okres funkcjonowania kancelarii królewskiej), II: 1507–1572 (epoka Zygmuntońska), III: 1574–1648 (pierwszy okres panowania królów elekcyjnych), IV: 1649–1696 (schyłek panowania Wazów, wojny, panowanie królów „rodzimych”), V: 1697–1763 (panowanie dynastii saskiej), VI: 1764 — 1794 (czasy króla Stanisława Augusta).

⁶ Tamże, s. 62–63. Nadania urzędów: *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski, S. Ciara, Ł. Kądziela, T. Nowakowski, E. Opaliński, G. Rutkowska, T. Zielińska, red. A. Gašiorowski, Kórnik 1992; dokumenty dla miast: *Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka*, wyd. S. M. Szacherska, t. 1: 1065–1495, Warszawa 1975; t. 2: 1495–1586, Warszawa 1987; *Przywileje miasta Poznania XIII–XVIII wieku*, wyd. W. Maisel, Poznań 1994; nobilitacje i indygenaty: *Album armorum Nobilium Regni Poloniae XV–XVIII saec. Herby nobilitacji i indygenatów XV–XVIII w.*, wstęp, oprac., ed. B. Trelińska, Lublin 2001.

⁷ *Inwentarz Metryki Koronnej*, s. 13.

⁸ Tamże, s. 13–14.

⁹ Na przykład Trajana Rychter w 1641 r. AGAD, MK, sygn. 186, k. 366–366v; 439/3596 (numer przed ukośnikiem odnosi się do księgi, a numer po ukośniku do całego zbioru dokumentów Władysława IV w Metryce Koronnej).

¹⁰ AGAD, MK, sygn. 186, k. 225v–226; 288/3445.

¹¹ Biogram Andrzeja Bujalskiego, zob.: W. Krawczuk, *Metrykanci koronni*, s. 120–121.

¹² AGAD, MK, sygn. 183, k. 2v–3; 2/2016.

Władysław IV, chętnie widzący artystów, zwłaszcza rzadkich w Rzeczypospolitej specjalności, przyjął na swojego serwitora i rzeźbiarza Jana Bassa¹³, mieszczanina elbląskiego, rytującego w miedzi (*aenarum tabellarum*) alias „cuperstich”, biorąc go pod swój patronat i opiekę. Król wyłączył go spod jurysdykcji miejskiej i na 20 lat zabronił kopiowania bez swego pozwolenia widoków Elbląga i innych obrazów oraz „szpiegiel de schreibe kunszt”¹⁴, pod groźbą kary tysiąca złotych¹⁵.

Okolo 13% zawartości księgi stanowią wpisy związane z innymi nadaniami, na przykład dla miast (własności duchownych, magnackich, dotyczące lokowania nowych miast, prawa odbywania jarmarków) oraz mieszczan (prawo spisania testamentu, nadawania uposażeń z ceł, nieruchomości w Warszawie, nadania majątków prawem kaduka, zwolnienia od dawania gospód gościom). Niewielką liczbę, nieco ponad 5% stanowią oblaty i potwierdzenia transakcji, w tym zamiany, kupna-sprzedaży dóbr między mieszczanami, instytucjami kościelnymi, księciem Kurlandii i jego poddanyimi itp. Wyraźną, choć jeszcze mniejszą grupą są potwierdzenia dawnych przywilejów królewskich: dla miast, potwierdzenia statutów cechowych, przywilejów dla klasztorów oraz dla profesorów Akademii Krakowskiej. 7 X 1641 r. w aktach kancelarii większej koronnej oblatowano dokumenty okazane przez profesora teologii Zygmunta Grygierowicza, dotyczące dóbr wchodzących w skład późniejszego uposażenia profesorów uniwersytetu, począwszy od XIII w.¹⁶

Wśród pozostałych wpisów o różnorodnej treści, znajdują się m.in. dokumenty w sprawie wyznaczenia opiekunów prawnych, potwierdzenia prawego pochodzenia, zaliczenia mieszczan krakowskich do uprzywilejowanych rybaków królewskich, „Straży Ryb naszych”, zapowiadanej inspekcji lwowskich aptek, zgody na darowizny dla Kościoła, przyłączenia przez króla na mocy prawa patronatu pustych kaplic zniszczonych przez heretyków w starostwie ujskim do parafii pilskiej, czy też akt inwestytury na Księstwo Pruskie dla Fryderyka Wilhelma Hohenzollerna, elektora brandenburskiego z października 1641 r.¹⁷

Biorąc pod uwagę podział odbiorców dokumentów dominują liczebnie wśród nich osoby prywatne (fizyczne lub rodziny), mniej liczne są natomiast wśród odbiorców określone grupy czy społeczności. Dokumentów dotyczących całego państwa niemal nie ma, poza wspomnianym aktem inwestytury oraz oblatą rezolucji elektora brandenburskiego Fryderyka Wilhelma z 3 VI 1641 r. wydaną na prośbę posłów królewskich wysłanych do Stanów Pruskich w sprawach złożenia ostatniego, jak się potem okazało, hołdu przez elektora¹⁸. Księgi wpisów nie były miejscem właściwym do ich wnoszenia.

W podziale odbiorców ze względu na warstwy społeczne dominuje liczebnie szlachta i magnateria. To głównie ich przedstawiciele byli beneficjentami nadań królewskich i potwierdzeń obrotu nimi, oni też otrzymywali urzędy ziemskie i dworskie. Król często wynagradzał żołnierzy za zasługi wojenne, urzędników

¹³ Z. Jakrzewska-Śnieżko, *Bass Jan* [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, red. S. Gierszewski, t. 1, Gdańsk 1992, s. 64–65.

¹⁴ Według dzisiejszych standardów oznaczało to ochronę prawa autorskiego.

¹⁵ AGAD, MK, sygn. 186, k. 95v–96; 144/3301.

¹⁶ Tamże, k. 432–439; 484/3641.

¹⁷ Tamże, k. 385–392v; 456/3613.

¹⁸ Tamże, k. 456v–468; 496/3653.

zasłużonych na polu dyplomacji, posłów do innych państw czy też osoby mające zasługi w życiu publicznym, na przykład aktywne na sejmikach.

Sporą grupą odbiorców (około 70 dokumentów) byli mieszczanie i miasta, królewskie i prywatne. Częstochowa, Limanowa, Piątek, Tulcza i Toruń otrzymywały przywileje dotyczące jarmarków. Król potwierdzał też przywileje nadane niektórym z nich przez swych poprzedników. Potwierdzenia takie otrzymał Elbląg (począwszy od dokumentu księcia Mszczuja II z 2. połowy XIII w.)¹⁹, Tarnów (w sprawie ceł ziemnych i wodnych)²⁰ czy Rogoźno (począwszy od dokumentu lokacyjnego Władysława Jagiełły z 1422 r.)²¹. Uwagę zwraca zróżnicowanie wysokości opłat celnych przeznaczonych na naprawę drogi, uzależnione od rodzaju wozu czy pędzonych zwierząt, znajdujące się w dokumencie potwierdzającym przywilej króla Zygmunta III z 1595 r. wydany dla miasta Radymno, należącego do biskupa przemyskiego²². Król potwierdził też przywileje piekarzy z podkrajowskiego Kazimierza, szewców z Biecza oraz Barcina w województwie inowrocławskim; zezwolił Katarzynie Zamoyskiej, wdowie po kanclerzu Tomaszu Zamoyskim, na lokowanie miast na terenie jej dóbr²³.

Zainteresowanie budzą dokumenty wydawane dla indywidualnych odbiorców, w sprawach dla nich ważnych, choć błażych z ogólnego punktu widzenia. Tak więc na przykład król potwierdził wypis z akt radzieckich lwowskich z 1637 r. opisujący w szczegółach kwestię prowadzenia przez mieszczanina Jana Domagalicza kramu z wyrobami żelaznymi w piwnicy pod salą ratuszową w Lwowie. Kram ten prowadził już jego ojciec, a teraz Domagalicz starał się o powiększenie pomieszczenia, przedkładając oświadczenie architekta o kosztach rozbudowy²⁴.

Z innych dokumentów dowiadujemy się, kogo król uwolnił od udzielania stałego *locum* swym urzędnikom bądź dawania gospody gościom przyjezdnym. Byli to: Jan Gzowski wraz z żoną Zofią z Głowna, mający dom w mieście Skaryszew²⁵, biegły w sztuce rzeźbiarskiej Jan Hanle, królewski serwitor, mieszczanin warszawski mający dom przy ulicy Piekarskiej, który uzyskał zwolnienie na okres 20 lat²⁶, Jan Praclewic, mieszczanin warszawski, który poniósł wiele kosztów związanych z budową murowanego domu na ulicy Pivnej, otrzymał zwolnienie na okres 10 lat od obowiązku zapewnienia gospody gościom zagranicznym i krajowym, w tym przybywającym na sejmy i inne publiczne uroczystości²⁷, czy Eberhard Kleinpold, ławnik warszawski, właściciel domu i ogrodu na przedmieściu warszawskim przy ulicy Długiej (między domami Walentego Kaliny i rajcy warszawskiego Pawła Długosza), który uzyskał dożywotnie zwolnienie od udzielania gospody dworzanom i serwitorom królewskim oraz gościom z kraju i zagranicy przybywającym do miasta z okazji rozmaitych uroczystości.

¹⁹ AGAD, MK, sygn. 183, k. 168–172; 103/2117.

²⁰ Tamże, k. 34–49; 33/2047.

²¹ AGAD, MK, sygn. 186, k. 334–338; 410/3567.

²² Tamże, k. 91v–92v; 139/3296.

²³ Tamże, k. 281–283v; 350/3507, 351/3508.

²⁴ AGAD, MK, sygn. 183, k. 140–145v; 81/2095.

²⁵ AGAD, MK, sygn. 186, k. 148–148v; 207/3364.

²⁶ Tamże, k. 173–174; 239/3396.

²⁷ Tamże, k. 431v–432; 483/3640.

Przywilej ten otrzymał w nagrodę za budowę mostu na Wiśle przygotowanego na konwokację, zapewne w 1632 r.²⁸ Zdarzały się też odmienne powody uzyskania przywileju. Władysław IV w uznaniu wiernej służby przyznał dożywotnio „sławetnemu” Stanisławowi Zaleskiemu, sukiennikowi (*pannorum impressoris*) i swemu serwitotorowi, gospodę w Starej Warszawie przy ulicy Szeroki Dunaj, mieszcząca się w domu mieszczanina warszawskiego Jakuba Działyoty, w którym mieszkał już od 10 lat²⁹.

Z ksiąg wpisów dowiadujemy się o przywilejach i dochodach, którymi król obdarzał zasłużone osoby. W 1641 r. nadał „sławetnemu” Jerzemu Mitwentz (*Mithwentz*), komendantowi arsenału warszawskiego (*praefectus armamentarii varsaviensis*)³⁰ i jego żonie Elżbiecie prawo spisania testamentu i swobodnego dysponowania swoimi dobrami³¹. W księdze odnajdujemy sporo tego typu przywilejów. W 1638 r. król powtórzył oblatę dokumentu, na mocy którego Jerzy Hewel, kupiec gdański i faktor królewski, od 1628 r. miał prawo wyrabiania towarów leśnych³².

Po śmierci woźnicy królewskiego Błażeja Jelitko król Władysław IV przyznał swemu woźnicy Michałowi Noler (*Noller*) dochód tygodniowy w wysokości 24 groszy, a ponadto corocznie 5 łokci sukna i 6 zł z dochodów starostwa łomżyńskiego³³. Innemu woźnicy — Błażewi Szamody i jego żonie Zofii Stankównie król przyznał prawo sporządzenia testamentu, który — po ich śmierci — zapewnia następcom, a w razie braku dzieci — krewnym, swobodne dziedziczenie wszelkiego majątku³⁴. To samo prawo król przyznał Szymonowi Suchokruchowi, woźnicy siostry królewskiej Anny Katarzyny Konstancji, który — po jego śmierci — zapewnia żonie, „uczciwej” Katarzynie Czajkowskiej i dzieciom swobodne dziedziczenie wszelkiego majątku³⁵.

Nieco ponad 30 dokumentów przeznaczonych było dla chłopów. Przeważnie chodziło o sprawy związane z użytkowaniem królewskich ziem. Ponadto kilkakrotnie król wydawał dokumenty potwierdzające legalność pochodzenia, prawo do sporządzenia testamentu i dysponowania majątkiem. Podobnie było też w przypadku mieszczan. I tak Władysław IV w 1640 r. przyznał Annie, żonie Wojciecha Gizy, budowniczego zamku warszawskiego, mamce pierwotnego królewicza Zygmunta Kazimierza, dożywotni roczny dochód w wysokości 200 złotych z komory solnej w żupach warszawskich, który miał być wypłacany na święto Trzech Króli³⁶. W 1641 r. król wraz z braćmi, królewiczami Janem Kazimierzem i Karolem Ferdynandem, biskupem plockim, zezwolili swej siostrze Annie Katarzynie na nadanie „uczciwej” Małgorzacie Wachnicowej, wdowie po Sebastianie

²⁸ Tamże, k. 446–447v; 491/3648.

²⁹ Tamże, k. 325–325v; 402/3559.

³⁰ Jerzy Mitwentz był komendantem arsenału warszawskiego w latach 1646–1648. J. Róziwicz, Z. Wójcik, T. Nowak, *O tomie biograficznym „Historii nauki polskiej”*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, t. 21/1, 1976, s. 109.

³¹ AGAD, MK, sygn. 186, k. 297v–298; 369/3526.

³² AGAD, MK, sygn. 183, k. 224v–229v; 126/2140.

³³ AGAD, MK, sygn. 186, k. 284v–285; 353/3510.

³⁴ Tamże, k. 11–12; 13/3170.

³⁵ Tamże, k. 13–13v; 15/3172.

³⁶ Tamże, k. 221v–222v; 284/3441.

Wachnicu (Waknicu), zasłużonym dla króla Zygmunta III, domu na Krakowskim Przedmieściu w Warszawie, położonego naprzeciw Wisły między klasztorem Bernardynek, a kościołem Bernardynów³⁷.

Na uwagę zasługują nieliczne dokumenty dotyczące Żydów. Należy do nich dokument z 1641 r., w którym Władysław IV potwierdził akt sporządzony w Jaworowie 6 III 1640 r. przez swych komisarzy i sekretarzy: kanonika lwowskiego Stanisława Stamierowskiego i Piotra Sławieńskiego, dotyczący uregulowania na okres 15 lat stosunków między mieszczanami jaworowskimi a miejscowymi Żydami. Akt ten zawierał 10 szczegółowo opisanych ordynacji dotyczących handlu, obrotu nieruchomościami, płacenia podatków, warzenia piwa, sycenia miodów i uprawiania rzemiosł. Jest to dokument interesujący z punktu widzenia regulacji życia codziennego, spisany w języku polskim³⁸.

Stosunki między mieszczanami podzamcza lubelskiego oraz starszyzną żydowską uregulował dokument Władysław IV, który nakazał oblatować w aktach kancelarii wielkiej koronnej wypis z akt grodzkich lubelskich z 29 I 1636 r., zawierający umowę zawartą w Lublinie 11 XI 1633 r. między wójtem i ławnikami podzamcza lubelskiego a starszyzną i społecznością Żydów lubelskich. Odnowiono w niej i potwierdzono warunki innej umowy, zawartej pięć lat wcześniej. Dotyczyła ona zgody na wytwarzanie i szynkowanie przez Żydów wódki. Na jej podstawie mogli oni legalnie wypalać, szynkować i sprzedawać gorzałkę zarówno Żydom, jak i chrześcijanom. Na podobnej zasadzie przedmieszczanie z Podzamcza mogli produkować i sprzedawać wódkę ludziom wszystkich stanów. W zamian za uzyskaną koncesję Żydzi mieli płacić podzamczanom 100 złotych na św. Marcina. Umowa miała obowiązywać przez 15 lat. Wśród warunków umowy znalazł się warunek zakazujący Żydom sprzedaży chleba i mąki chrześcijanom w Lublinie³⁹.

Wśród dokumentów królewskich znajduje się też kilka wydanych dla Ormian. Z 1644 r. pochodzi dokument Władysława IV wydany na prośbę Ormian lwowskich. Król potwierdził w nim dokument burmistrza i rady miejskiej Lwowa z 1574 r. znany z wpisu wniesionego do ksiąg radzieckich lwowskich, w którym władze miasta po pożarze wyraziły zgodę na to, aby Ormianie lwowscy mogli posiadać i kupować ogrody oraz folwarki na przedmieściach przynależne do kamienic. Ogrody te były obciążone czynszem, szarwarkiem i strażą (*vigilia*), a ich posiadacze podlegali sądownictwu wójtowskiemu. Transakcje tymi ogrodami były uzależnione od zezwolenia rady miejskiej, wpisywanej do ksiąg radzieckich⁴⁰. W innym dokumencie król potwierdził przywilej Zygmunta III, który na prośbę starszych gminy ormiańskiej we Lwowie zezwolił kupcom ormiańskim przybywających na jarmarki do Łucka, aby zbudowali zaporę chroniącą cmentarz ormiański przy kościele św. Stefana w Łucku, położonym nad rzeką Stryj, przed zalewaniem go nieczystościami⁴¹. Władysław IV potwierdził też dekret trybunalski przysądzający grunt i młyn na rzece Szyrcu oraz wszelkie prawa

³⁷ Tamże, k. 392v–393v; 457/3614.

³⁸ Tamże, k. 402v–406; 467/3624.

³⁹ Tamże, k. 74v–77; 111/3268.

⁴⁰ Tamże, k. 131v–133; 186/3343.

⁴¹ Tamże, k. 208v–209v; 271/3428.

i przywileje nadane przez jego poprzedników i inne osoby dla kościoła ormiańskiego w Kijowie. Z dokumentu tego dowiadujemy się, że wszystkie dokumenty były wówczas przechowywane w kramach Ormian kijowskich, przede wszystkim Wasyla Chruszewicza, mieszczanina kijowskiego, namiestnika z ramienia „starszych Ormian lwowskich — prowizorów kościoła ormiańskiego w Kijowie” i spłonęły w pożarze w 1638 r.⁴²

Ważną grupą dokumentów w księgach Metryki Koronnej są różne przywileje, nadania dla Kościoła katolickiego oraz duchownych, w tym dla dominikanów płockich⁴³, dziesięcina dla dominikanów latyczowskich⁴⁴, potwierdzenie przywilejów na dochody z opłat targowych z XVI w. dla cystersów sulejowskich⁴⁵, kamedułów na Bielanach⁴⁶, karmelitów bosych w Poznaniu⁴⁷, czy jezuitów płockich (zamiana dóbr)⁴⁸. Tom 186 Metryki Koronnej zawiera wpisy dokumentów stanowiących: fundację kościoła i klasztoru Karmelitów bosych na Krakowskim Przedmieściu w Warszawie⁴⁹, oblaty szeregu dokumentów — począwszy od datowanego na 1253 r. przywileju księcia Bolesława Wstydliwego — odnawiających, potwierdzających i rozszerzających nadania dla bożogrobców w Miechowie, w tym zatwierdzający przywileje króla Ludwika Węgierskiego z końca XIV w. dla poddanych klasztoru miechowskiego⁵⁰.

Na uwagę zasługuje potwierdzenie wydane w 1639 r. przez króla Władysława IV praw nadanych 15 X 1592 r. przez jego ojca, Zygmunta III dla bractwa przy cerkwi Wniebowzięcia NMP we Lwowie. W przywileju Władysława IV znalazła się zgoda na drukowanie książek i pism w języku ruskim (z wyłączeniem druków polskich i łacińskich), tak jak na to zezwalali poprzedni królowie polscy, w tym książek starych (wydanych przed unią brzeską), jak i nowszych, za wyjątkiem takich, które mogłyby być szkodliwe dla króla i Kościoła katolickiego⁵¹.

W omawianych księgach daje się zauważyć ukłon Władysława IV w stronę mieszczan elbląskich, czego wyrazem było potwierdzenie dokumentu Zygmunta III, wydanego na sejmie koronacyjnym w Krakowie 11 I 1588 r., w którym król — zgodnie z przysięgą koronacyjną i wcześniejszą oliwską — potwierdził, że wyznanie augsburskie (ewangelicko-augsburskie; „Augustanea”) może posiadać w mieście i poza jego murami, bez uszczerbku dla innych wyznań, świątynie i klasztory oraz prowadzić gimnazjum dla uczniów⁵².

Władysław IV potwierdził także oblatę wniesionego do akt kancelarii większej koronnej dokumentu Albrychta Stanisława Radziwiłła, kanclerza Wielkiego Księstwa Litewskiego, danego w Warszawie 15 IV 1638 r. Książę, występując jako wykonawca testamentu Franciszka Zajerskiego, biskupa pomocniczego

⁴² Tamże, k. 210–211v; 273/3430.

⁴³ AGAD, MK, sygn. 183, k. 30–33; 31/2045.

⁴⁴ Tamże, k. 175v–176v; 106/2120; MK, sygn. 186, k. 383–384; 454/3611.

⁴⁵ Tamże, k. 172v–175v; 105/2119.

⁴⁶ AGAD, MK, sygn. 186, k. 61v–62; 95/3252.

⁴⁷ Tamże, k. 138v–139v; 194/3351.

⁴⁸ Tamże, k. 239v–240v; 303/3460.

⁴⁹ Tamże, k. 29–29v; 40/3197.

⁵⁰ Tamże, k. 420v–421v; 476/3633–478/3635.

⁵¹ Tamże, k. 81–81v; 120/3277.

⁵² Tamże, k. 69–69v; 104/3261.

łuckiego, ufundował kolegium akademickie i seminarium przy kolegiacie w Ołyce, przy czym Radziwiłł uzupełnił uposażenie biskupie dodając do niego własne dobra. Osobny dokument dotyczy fundacji kolegiaty w Ołyce przez A. S. Radziwiłła i zawiera precyzyjny opis uposażenia poszczególnych kanoników. Ponadto Ołyki dotyczy obszerne blok jeszcze innych, oblatowanych kolejno po sobie, dokumentów⁵³.

Omawiając zawartość ksiąg nr 183 i 186 Metryki Koronnej nie sposób pominąć kilku dokumentów dotyczących nobilitacji. Władysław IV polecił oblatować w aktach kancelarii wielkiej koronnej dokument wydany w Warszawie 11 XII 1570 r., w którym król Zygmunt August nadał szlachectwo Augustynowi, Jakubowi i Maciejowi Rudigerom, synom Jana, rajcy toruńskiego, przyznając im prawo używania własnego herbu⁵⁴. W 1639 r. miała miejsce nobilitacja Weneccjanina Jana Grimani, dyplomaty, posła zwyczajnego cesarskiego. Aktowi temu towarzyszyło rozszerzenie herbu Grimaniego⁵⁵. Indygenat Królestwa Polskiego w uznaniu zasług oddanych podczas wojen z Turcją król Władysław IV, za zgodą senatorów i posłów zebranych na sejmie w Warszawie, nadał w 1638 r. Konstantemu Jankule, wojewodzie i hetmanowi wojsk włoskich oraz jego małoletnim synom, poszerzając przy tym ich herb własny⁵⁶. Król polecił też oblatować w aktach kancelarii większej koronnej swój dokument, wydany w Krakowie na sejmie koronacyjnym 10 II 1633 r., w którym potwierdził publiczne pasowanie mieszczanina krakowskiego i uczonego Macieja Wojeńskiego na rycerza złotego oraz zaliczenie go i jego potomków do szlachty z herbem „Plomenium” (Płomień, Zadora). Uroczystość ta miała miejsce 7 II 1633 r. na rynku krakowskim, podczas sejmiku koronacyjnego⁵⁷. Ponadto król polecił też oblatować w tych aktach dokument wydany w Wiedniu 8 V 1626 r., w którym cesarz rzymski Ferdynand nobilitował Daniela Rudigera⁵⁸. Wymienione wyżej wpisy, łącznie z wniesionymi w tym czasie do ksiąg podkanclerskich, obejmują razem większość nobilitacji z lat 1638–1641⁵⁹.

Dopełnieniem zawartości omawianych ksiąg Metryki Koronnej nr 183 i 186 są księgi nr 184–185 sporządzone za podkanclerstwa, a następnie kanclerstwa Jerzego Ossolińskiego. Uzupełnienia takie zawiera też księga MK 182, prowadzona przez podkanclerzego Gembickiego od 3 XII 1635 do 14 III 1638 r., do której została pierwotnie wpisana w 1637 r. oblata aktu fundacji ołyckiej⁶⁰. Przeniesienie tego wpisu może świadczyć o znaczeniu akt kanclerskich dla ówczesnych odbiorców.

Chociaż dokumenty zarejestrowane w księgach Metryki Koronnej nr 183 i 186 nie są wszystkimi, które wystawiono w kancelarii królewskiej

⁵³ AGAD, MK, sygn. 183, k. 72–100; 47/2061.

⁵⁴ AGAD, MK, sygn. 186, k. 82v–83; 122/3279. Zob. *Materiały genealogiczne, nobilitacje, indygenaty w zbiorach Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie* (dalej: *Materiały*), oprac. A. Wajs, Warszawa 2001, s. 104.

⁵⁵ AGAD, MK, sygn. 186, k. 117v–120; 171/3328; *Materiały*, s. 49.

⁵⁶ AGAD, MK, sygn. 183, 178v–182; 109/2123; *Materiały*, s. 58.

⁵⁷ AGAD, MK, sygn. 183, k. 205–209v; 114/2128; *Materiały*, s. 128.

⁵⁸ AGAD, MK, sygn. 186, k. 377–381v; 452/3609; *Materiały*, s. 104.

⁵⁹ Por. *Album armorum*, s. 296–298.

⁶⁰ AGAD, MK, sygn. 182, k. 323v–335; 370/1827.

w latach 1638–1641, to jednak można stwierdzić, że zawartość tych ksiąg metrykalnych może stanowić reprezentatywną próbkę wszystkich wpisów z tego okresu.

Anna Wajs, Recipients of documents entered into Crown Metrica in the period 1638–1641

Summary

Volumes 183 and 186 of the Crown Metrica, preserved in the Central Archives of Historical Records, contain entries of documents issued under chancery control of Piotr Gembicki. Volume No. 183 contains entries of 142 documents issued in 1638, and volume No. 186 contains 496 entries of documents issued between 28 January 1639 and 11 December 1641. Documents listed in these volumes, however, do not constitute a complete list of all documents issued by the royal chancery in that period. As much as 2/3 of entries in both books pertain to endowments and permits for sale of crown lands. Further 16% of entries are appointments to offices and other functions (e.g. royal appointments for tradesmen), as well as including selected persons in the group of royal courtiers. 13% of entries pertain to various royal endowments, e.g. for towns belonging to magnates or Church dignitaries. The remaining small number of entries are oblata and confirmations of transactions (e.g. purchase/sale of goods between burghers and Church institutions), confirmations of previous royal privileges granted to towns, guilds of artisans, monasteries, professors of Kraków University, etc. In terms of numbers, most recipients of royal documents registered in Crown Metrica volumes 183 and 186 are nobles and magnates. Another important group of recipients of royal documents were also royal and private towns and guilds of artisans, as well as Church institutions and members of the clergy. There are only a few isolated cases of documents issued to peasants

Słowa kluczowe: Metryka Koronna, księgi wpisów, nadania królewskie, królewszczyzny, dokumenty

Keywords: Crown Metrica, books of inscription, royal endowments, crown lands, documents